

INNOVATSION FAOLIYAT TUSHUNCHASI VA UNING AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDAGI O'RNI

RO'ZMETOV Shavkat-

Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi tinglovchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada innovatsion faoliyatning mazmun-mohiyati, aksiyadorlik jamiyatlaridagi o'rni hamda uni samarali boshqarishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Korporativ boshqaruv tizimi doirasida innovatsiyalarning raqobatbardoshlik, kapital samaradorligi, manfaatdor tomonlar muvozanati va iqtisodiy barqarorlikka ta'siri asoslab berilgan. Mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar, davlat ulushi, xorijiy investitsiyalar va ilg'or boshqaruv yondashuvlari orqali innovatsion salohiyatni rivojlantirish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, korxona ichki resurslarini strategik innovatsiyalarga yo'naltirish va iqtisodiy natijalarga erishishdagi korporativ boshqaruvning hal qiluvchi roli asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion faoliyat, korporativ boshqaruv, aksiyadorlik jamiyati, iqtisodiy barqarorlik, investitsiyalar, foyda taqsimoti, strategik qarorlar.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрывается сущность инновационной деятельности и её роль в акционерных обществах, а также теоретические и практические аспекты эффективного управления инновациями в рамках корпоративного управления. Обосновано влияние инноваций на конкурентоспособность, эффективность капитала, баланс интересов и экономическую устойчивость компаний. Описаны механизмы развития инновационного потенциала через реформы, участие государства, привлечение иностранных инвестиций и современные модели управления. Также подчёркивается стратегическая роль корпоративного управления в мобилизации внутренних ресурсов и достижении устойчивого роста.

Ключевые слова: инновационная деятельность, корпоративное управление, акционерное общество, экономическая устойчивость, инвестиции, распределение прибыли, стратегические решения.

ABSTRACT

This article analyzes the concept of innovation activity and its role within joint-stock companies, highlighting both theoretical foundations and practical mechanisms of effective innovation governance. It substantiates how innovation, under corporate governance frameworks, influences competitiveness, capital efficiency, stakeholder balance, and economic resilience. The study explores Uzbekistan's reform agenda,

the role of state ownership, foreign investment inflows, and the adoption of modern governance practices to enhance innovation capacity. It also emphasizes the strategic function of corporate governance in directing internal resources toward innovation and achieving sustainable outcomes.

Keywords: *innovation activity, corporate governance, joint-stock company, economic stability, investments, profit distribution, strategic decisions.*

KIRISH

Innovatsion faoliyat bugungi tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan global iqtisodiyotda korxona raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Xususan, aksiyadorlik jamiyatlarida innovatsion boshqaruv kompaniya qiymatini oshirish, strategik ustunlikni qo'lga kiritish va dinamik rivojlanishni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Innovatsion faoliyatni boshqarish – bu korxonada yangi mahsulotlar, texnologiyalar, xizmatlar yoki jarayonlarni ishlab chiqish, ularni bozorda muvaffaqiyatli joriy etish va ularning tijorat samaradorligini oshirish bo'yicha strategik qarorlar qabul qilish jarayonidir[1].

Ushbu nazariyaga ko'ra, innovatsion faoliyatga ta'sir etuvchi asosiy omillardan biri – bu tashqi va ichki institutlar, ya'ni qonunchilik bazasi, boshqaruv mexanizmlari, mulkchilik shakllari va shartnomaviy munosabatlardir. Aksiyadorlik jamiyatlarida innovatsiyalarni samarali boshqarish uchun korporativ boshqaruv institutsional muhit bilan uyg'unlashgan bo'lishi talab etiladi. Bu esa ishonchli huquqiy asos, samarali nazorat tizimi va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi ochiqlikka asoslangan aloqalarni talab qiladi.

METODOLOGIYA

Avstriyalik iqtisodchi I. Shumpeter innovatsiyani iqtisodiy rivojlanishning dvigateli sifatida baholagan. Unga ko'ra, "yangi kombinatsiyalar" — yangi mahsulotlar, yangi ishlab chiqarish usullari, yangi bozorlar yoki yangi manbalardan foydalanish — iqtisodiy o'sishga olib keladi. Aksiyadorlik jamiyatlarida aynan ushbu yondashuv doirasida strategik innovatsiyalarni rejalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi[2]. Bu nazariyaga ko'ra, korxonaning ichki resurslari (bilim, malaka, intellektual mulk, texnologik imkoniyatlar) uning asosiy raqobat ustunligini belgilaydi. Innovatsion boshqaruvda aynan ichki resurslardan samarali foydalanish, ularni modernizatsiya qilish va strategik rivojlantirish orqali aksiyadorlik jamiyatining innovatsion salohiyati oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar natijasida iqtisodiy tizimning tayanch bo'g'ini sanalgan korxonalarning, xususan, aksiyadorlik jamiyatlarining ahamiyati ortib bormoqda. Mamlakatimizda xususiy

mulkchilikning ulushi kengayib, iqtisodiyotda raqobatbardosh, samarador boshqaruv usullarini joriy etishga bo'lgan ehtiyoj oshib borayotgani innovatsion faoliyatni strategik boshqarishni kun tartibiga chiqarmoqda. Davlat ulushini kamaytirish, xususiyl sektorini rivojlantirish, aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish orqali innovatsion rivojlanishga zamin yaratish dolzarb vazifalardan biridir. Ayniqsa, 2017–2021-yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha qabul qilingan Harakatlar strategiyasida korporativ boshqaruvning zamonaviy standart va tamoyillarini joriy etish, korxonalarning strategik boshqaruvida aksiyadorlar rolini kuchaytirish masalalariga alohida urg'u berilgan.

TAHLIL

Ushbu islohotlar doirasida innovatsion faoliyatni rivojlantirish maqsadida korporativ boshqaruvning ilg'or xorijiy tajribalari o'rganilib, ularni amaliyotga tatbiq etish yo'lida muhim qadamlar qo'yildi. Xususan, 400 dan ortiq aksiyadorlik jamiyatida Korporativ boshqaruv kodeksi joriy etilib, 293 jamiyatda bu tizim baholandi. Tahlillar ushbu baholash natijalari innovatsion salohiyatni boshqarishdagi farqlarni ko'rsatib berdi: 32 ta jamiyatda natijalar yuqori, 244 tasida qoniqarli, qolganlarida esa sust holat kuzatildi.

Mamlakatimizda biznes yuritish mexanizmlarining takomillashayotgani, aksiyadorlik jamiyatlarida innovatsion yondashuvlarga asoslangan strategik boshqaruv modellari joriy etilayotgani milliy iqtisodiyotimizning raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, xorijiy kapital ishtirokidagi va innovatsion boshqaruv usullarini amaliyotga joriy etgan korxonalarning o'sib borayotgani aksiyadorlik jamiyatlari innovatsion rivojlanishining istiqbollari belgilashda katta ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, innovatsion boshqaruvning nazariy asoslarini chuqur tahlil qilish va amaliyotga samarali integratsiya qilish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir[3].

Iqtisodchi Bob Trickerning ta'rifiga ko'ra, korporativ boshqaruv – bu korporativ tuzilmalar ustidan boshqaruvni qo'llash yo'li bo'lib, kompaniyaning aksiyadorlari, rahbarlari va boshqa manfaatdor tomonlar o'rtasidagi aloqalarni boshqarishni o'z ichiga oladi[4]. Bu yondashuv, ayniqsa, innovatsion faoliyatda ishtirok etuvchi barcha subyektlar o'rtasida shaffoflik, ishonch va samaradorlikni ta'minlashda muhimdir. Shuningdek, Shyein V.CH, Jupliyeva A.B va Volodin A.A korporativ boshqaruvga quyidagicha yondashadi: “Korporativ boshqaruv – aksiyador huquqlariga taalluqli yoki korporatsiyalarni boshqarishdagi huquqiy qonunlar, nizomlar, qoidalar tushuniladi[5].” Ushbu yondashuv korporativ boshqaruvni huquqiy va institutsional asos sifatida talqin qiladi. Ya'ni, innovatsion faoliyatni

boshqarishda qonunchilikka asoslangan aniq mexanizmlar va qoidalar mavjud bo'lishi, bu esa aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish, moliyaviy axborotlarning ochiqligi, hamda qarorlar qabul qilishda manfaatlar muvozanatini saqlashga xizmat qiladi.

Aksiyadorlik jamiyatlarining bozor iqtisodiyotidagi o'rni, ularning strategik rivojlanishida innovatsion faoliyatning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bugungi raqobatbardosh iqtisodiy muhitda innovatsion g'oyalarni shakllantirish, ularga investitsiya jalb etish, ishlab chiqarishga joriy etish va ularning natijadorligini tahlil qilish – bularning barchasi kompleks boshqaruv tizimini talab etadi.

NATIJA

Mazkur tizimda korporativ boshqaruvning o'rni beqiyosdir. Bu borada o'zbekistonlik iqtisodchi olim M. Xamidulin korporativ boshqaruvni quyidagicha izohlaydi: "Korporatsiya mulkdorlarining korporatsiya kapitalini shakllantirish, undan foyda olish maqsadida yanada samarali foydalanishga hamda olingan daromadlarni korporativ munosabatlarning barcha ishtirokchilari o'rtasida adolatli taqsimlashga qaratilgan strategik muhim qarorlarni belgilash, ta'riflash va qabul qilishga doimiy va real ta'sirini ta'minlashdagi ongli, bevosita ishtirokdir." Bu ta'rifdan kelib chiqib, korporativ boshqaruvni iqtisodiy kategoriyalar nuqtayi nazaridan tahlil qilganda, u quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi:

1. Kapital shakllantirish va undan foydalanish samaradorligi – Innovatsion faoliyat, avvalo, moliyaviy kapitalga asoslanadi. Korporativ boshqaruv ushbu kapitalni jalb qilish, uni innovatsion loyihalarga yo'naltirish, xavf va daromad nisbati asosida boshqarish mexanizmlarini yaratadi.

2. Foyda olish va uni taqsimlash mexanizmi – Innovatsion faoliyatdan kutilayotgan iqtisodiy samaralar faqat ishlab chiqarish hajmi yoki mahsulot yangiligi bilan emas, balki foyda taqsimotining shaffofligi va adolatliligi bilan ham baholanadi. Bu esa korporativ boshqaruv tamoyillari orqali yuzaga chiqadi.

3. Manfaaddor tomonlar o'rtasidagi iqtisodiy muvozanat – Aksiyadorlar, menejerlar, ishchilar, investorlar, davlat organlari – bularning barchasi korporativ tizimda manfaaddor tomonlar sifatida ishtirok etadi. Innovatsion faoliyatni boshqarishda bu guruhlar o'rtasidagi iqtisodiy manfaatlar muvozanatini saqlash, o'zaro ijtimoiy-iqtisodiy mas'uliyatni taqsimlash korporativ boshqaruvning asosiy funksiyalaridan biri hisoblanadi.

4. Strategik qarorlar orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash – Har bir innovatsion loyihaning iqtisodiy samarasi, foyda keltirish salohiyati va xavf darajasi aniq strategik qarorlar asosida belgilanishi lozim. Korporativ boshqaruv esa bunday

qarorlarni shakllantirishda raqamli tahlil, bozor prognozlari, korxona ichki ko'rsatkichlari va tashqi muhit faktorlarini bir butun holda hisobga oladi[6].

Shunday qilib, korporativ boshqaruv innovatsion faoliyatni nafaqat tashkil qilish, balki uni kompleks iqtisodiy tizimga aylantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. U samarali resurs taqsimoti, foydaning adolatli taqsimlanishi va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni ta'minlab, aksiyadorlik jamiyatlarining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

D. Suyunovning ta'rifini mazmunini saqlagan holda, ilmiy uslubda mantiqan o'zgartirib qayta yozilgan shakli: Korporativ boshqaruv – bu mulkchilik shaklidan qat'i nazar, amaldagi huquqiy me'yorlar va boshqaruv tamoyillariga asoslangan holda, korxonaning belgilangan maqsadlariga erishishni ta'minlashga yo'naltirilgan boshqaruv faoliyatlari majmuasidir[7].

Jahon banki ta'rifiga ko'ra, korporativ boshqaruv – bu qonunchilik, normativ hujjatlar va xususiy sektor amaliyotining o'zaro uyg'unlashuvi orqali kompaniyalarga moliyaviy hamda insoniy resurslarni jalb qilish, samarali faoliyat yuritish va natijada aksiyadorlar uchun uzoq muddatli iqtisodiy qiymat yaratish hamda kompaniya barqarorligini ta'minlash imkonini beruvchi tizimdir. Shu bilan birga, u aksiyadorlar, boshqa manfaatdor tomonlar va jamiyat manfaatlarini inobatga olishni ham talab etadi[8]. Agar davlatning korporativ boshqaruv mexanizmini joriy etishdagi ishtirokiga to'xtaladigan bo'lsak, u ushbu jarayonda ikki yo'nalishda faoliyat yuritadi. Birinchi yo'nalishda davlat korporativ boshqaruv tizimining normativ-huquqiy asoslarini shakllantiradi, ularni takomillashtiradi va shu asosda nazorat funksiyasini amalga oshiradi. Ikkinchi yo'nalishda esa davlat o'ziga tegishli ulush mavjud bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida bevosita ishtirok etadi, jumladan, "oltin aksiya" qo'llanilishi ko'zda tutilgan jamiyatlarni boshqarishda hukumat qaroriga asosan ishtirok etadi.

Davlatning aksiyadorlik jamiyatlarida ulushga ega bo'lishi davlat moliyasi bilan korporativ moliya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning muhim ko'rinishlaridan biridir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ayrim aksiyadorlik jamiyatlarining aksiyalariga davlatning egalik qilishi asosan bozordagi yo'qotishlarni cheklash zarurati bilan izohlanadi. Chunki davlat ulushi yuqori bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlarida jamiyat manfaatlari va yo'qotishlari ko'pincha xususiy manfaatlardan ustun turadi.

2019-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, 195 ta aksiyadorlik jamiyatida davlat ulushi 47 371,8 milliard so'mni tashkil qilgan. Ushbu jamiyatlarda davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, davlat unitar korxonalari, davlat muassasalari, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi aksiyador sifatida ishtirok etgan. Xuddi shu sanaga ko'ra, Markaziy depozitariy

hisobida 173 ta aksiyadorlik jamiyatining ustav fondidagi 47 328,7 milliard soʻmlik aksiyalar shaklidagi davlat ulushi qayd etilgan[9].

XULOSA

2018-yil 1-yanvar holatiga koʻra, Markaziy depozitariyda 146 ta aksiyadorlik jamiyatining ustav fondidagi 38 039,89 milliard soʻmlik aksiyalar koʻrinishidagi davlat ulushi hisobda yuritilmoqda. Hisobot davrida ushbu jamiyatlar soni 12 taga kamaygan boʻlsa-da, ulardagi davlat ulushi hajmi 16 209,42 milliard soʻmga oshgan. Shuningdek, 311 ta aksiyadorlik jamiyatining ustav fondini shakllantirishda davlat tomonidan ilgari ajratilgan aktivlar qiymati nominal hisobda 3 293,33 milliard soʻmni tashkil qilmoqda. Joriy yil davomida bu koʻrsatkich yana 159,79 milliard soʻmga koʻpaygan. 2017-yil 5-yanvar holatiga koʻra, mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan aksiyadorlik jamiyatlari soni 659 tani tashkil etgan. Ulardan 158 tasining ustav kapitalida davlat ulushi mavjud boʻlib, qolgan 501 ta jamiyatda davlat ishtiroki kuzatilmagan. Umumiy hisobda bu jamiyatlarning ustav kapitali 30 463,50 milliard soʻm boʻlsa, davlat ishtirokidagi 158 ta jamiyatning ustav kapitali 24 567,95 milliard soʻmni tashkil etadi. Shundan 21 830,47 milliard soʻmlik qismi davlatga tegishli ulush hisoblanadi. 2016-yil 1-yanvar holatiga koʻra, 209 ta aksiyadorlik jamiyatining ustav fondidagi davlat ulushi 9 855,27 milliard soʻm boʻlgan. Hisobot davrida ushbu koʻrsatkich boʻyicha jamiyatlar soni 169 taga qisqargan boʻlsa-da, davlat ulushi umumiy qiymati 2 721,92 milliard soʻmga koʻpaygan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yuldashev S.N. Aksiyadorlik jamiyatlarida davlat mulkini boshqarish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish
2. yoʻllari), iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiya. – Toshkent, 2010.
3. Азизов Ш., Юлдашева С. Международный аудит: учебное пособие. – Ташкент: Иктисод-Молия, 2013. – 276 с.
4. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 8-avgustdagi "Oʻzbekiston Respublikasi
5. Prezidenti huzuridagi davlat boshqaruvi akademiyasida boshqaruv kadrlarini tayyorlash, qayta
6. tayyorlash va ularning malakasini oshirishning samarali tizimini yanada rivojlantirish choratadbirlari toʻgʻrisida"gi farmoniga asosan oʻtkazilgan majlisdan
7. Аренс А., Лоббек Д.Ж. Аудит / Пер. с англ. под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1995.

-
8. Shyein V.CH, Jupliyeva A.B, Volodin A.A Корпоративный менеджмент;опыт России и США.-М.: Новости
 9. 200.-280 с.
 10. Xamidulin M. Финансовые механизмы корпоративного управления. Монография. – Т.:Молия, 2008-204с,
 11. Suyunov.D Korporativ boshqaruv mexanizm: muammo va yechimlar.Vonografiya.-Т.; Akademiya,2007.-319 b.
 12. www.worldbank.org
 13. UNCTAD United Nations Conference on Trade and Development – БМТнинг Савдо ва ривожланиш бўйича конференцияси.